

Tržišta i sloboda

Autor: Dvajt Li

Pitanje za razmišljanje: Kako sloboda razmjene i bogatstvo podstiču jedno drugo u tržišnim ekonomijama?

Društvena saradnja koja se razvija na slobodnim tržištima omogućava specijalizaciju od koje zavisi prosperitet. Bili bismo mnogo siromašniji bez specijalizacije koja je moguća samo kada veliki broj ljudi može koordinirati proizvodnju i potrošnju putem tržišne razmjene. Ali, dobrobiti slobode su važnije od materijalnog bogatstva koje ostvarujemo na tržištu. Naša sloboda bi vrlo brzo bila izgubljena bez odgovornosti i discipline koje su moguće samo u tržišnim ekonomijama.

Sloboda se lako uzima zdravo za gotovo, posebno u Sjedinjenim Državama, gdje smo uživali ono o čemu ljudi u mnogim drugim zemljama mogu samo sanjati. Sloboda je veoma slična dobrom zdravlju: ljudi je obično ne cijene dok je ne izgube. Kao što zdravi ljudi mogu uništiti svoje zdravlje ne odolijevajući kratkoročnim iskušenjima, slobodni ljudi mogu ugroziti svoju slobodu ako biraju kratkoročne političke koristi koje potkopavaju uslove od kojih sloboda zavisi.

Također, koliko god bogatstvo bilo važno, ono je

sekundarno u odnosu na dobro zdravlje i slobodu. Za one koji nemaju zdravlje ni slobodu, bogatstvo ima ograničenu vrijednost jer ne mogu uživati u njemu. Štaviše, dobro zdravlje i sloboda su ključni elementi u stvaranju bogatstva, pri čemu je sloboda apsolutno neophodna. Bolesni ljudi mogu biti produktivni, ali bez slobode, produktivna saradnja na tržištu je nemoguća.

Ovdje ću razmotriti dvije odvojene, ali povezane stvari. Prvo, produktivna saradnja na tržištu zavisi od slobode, i drugo, sloboda zavisi od produktivne saradnje na tržištu. Ekonomisti često imaju nezahvalan zadatak da ukažu na kompromise koji su neizbježna posljedica oskudice. Međutim, kada su u pitanju bogatstvo i sloboda, nema kompromisa; oni se međusobno nadopunjuju u tržišnim ekonomijama, gdje je uglavnom nemoguće imati jedno bez drugog.⁽¹⁾ Pokušaji da se bogatstvo poveća političkim rješenjima koja smanjuju slobodu neizbježno rezultiraju smanjenjem i jednog i drugog.

Sloboda je neophodna za tržište

Tržišta ostvaruju svoje „čudo“ omogućavajući ljudima da komuniciraju koristi koje ostvaruju od napora drugih i troškove svojih napora da pomognu drugima. U suštini, sve koristi i troškovi su subjektivni, jer zavise od preferencija i okolnosti pojedinaca, koje samo oni mogu tačno procijeniti. Ovo je očigledno u slučaju koristi. Ko je, osim osobe koja konzumira proizvod ili koristi uslugu, u boljoj poziciji da procijeni vrijednost ostvarenih koristi? Ali, ako su koristi subjektivne, tada su to i troškovi, koji nisu ništa drugo do vrijednost propuštenih koristi. A budući da su subjektivni, ljudi mogu tačno komunicirati troškove i koristi jedni drugima samo ako imaju slobodu da ulaze u različita tržišta ili ih napuštaju kako smatraju prikladnim, te da kupuju i prodaju po bilo kojoj cijeni koja je obostrano prihvatljiva. Vladine kontrole cijena ograničavaju našu slobodu kao kupaca i prodavača, i uništavaju bogatstvo cenzurišući našu međusobnu komunikaciju.

“Čudo” tržišta dolazi do izražaja jer tržišta omogućavaju da ljudi razmjenjuju informacije o koristima koje dobijaju zahvaljujući tuđem radu i o troškovima koje snose kako bi pomogli drugima. Na kraju, sve koristi i troškovi su subjektivni,

zavise od preferencija ljudi i okolnosti, koje samo oni sami mogu tačno procijeniti. Ovo je vrlo očigledno kad su u pitanju koristi. Ko, osim osobe koja koristi neki proizvod ili uslugu, može bolje procijeniti vrijednost ostvarene koristi? Ali ako su koristi subjektivne, isto važi i za troškove, koji nisu ništa drugo do vrijednost propuštenih koristi. A budući da su subjektivni, ljudi mogu precizno prenositi informacije o troškovima i koristima jedni drugima samo ako imaju slobodu ulaza i izlaza sa tržišta, i mogućnost da kupuju i prodaju po slobodno dogovorenim cijenama. Vladina kontrola cijena ograničava našu slobodu i kao kupaca i kao prodavača, uništavajući bogatstvo tako što cenzuriše našu međusobnu komunikaciju.

Centralno planiranje ne uspijeva jer ljudi nemaju slobodu da odlučuju na bazi lokalnih informacija koje samo oni posjeduju. Kada se tržišne odluke pojedinačnih proizvođača i potrošača zamijene centralnim odlukama političkih autoriteta, ekonomske odluke se donose u informativnom vakuumu. Produktivna ekonomija zahtijeva korištenje informacija koje su raspršene među stanovništvom, a te informacije se ne mogu iskoristiti bez individualne slobode. Uništavanjem slobode uništavate tokove informacija koji su suština tržišnih ekonomija.

Tržište je neophodno za slobodu

Povezanost slobode i tržišta ide i u suprotnom smjeru. Kao što tržište zavisi od slobode, tako i sloboda zavisi od tržišta. Privatna svojina, koja je temelj svih tržišnih ekonomija, svakako štiti individualnu slobodu. Ako država “posjeduje” svaku publiku i sve štamparske prese, koliko zapravo imate slobode da da se izjasnite protiv državne politike? Ako država posjeduje sva sredstva za proizvodnju, koliko slobode imate da pokrenete vlastiti biznis? Počnite da ukidate privatnu svojinu i potkopavate tržište koje se na njoj temelji – počecete da ukidate slobodu.

Međutim, tržište također štiti slobodu time što uspostavlja jedino okruženje u kojem ona može opstati. Sloboda bez odgovornosti je samo neograničeno pravo, povlastica ili samovolja, koja neće dugo biti prihvaćena. Prava sloboda, i jedina sloboda koja može opstati, ostvaruje se na način koji uzima u obzir interese svih. Jedina sloboda koja zadovoljava ovaj uslov je ona koja je podložna disciplini tržišta. Ukinite tržišta, i ukinucete odgovornost koja je neophodna da bi sloboda opstala.

Na primjer, problemi sa zagađenjem nastaju upravo zato što ne postoje tržišta za korištenje prirode kao mjesta za odlaganje otpada. Kada bi takva tržišta postojala, zagađivači bi morali plaćati cijene koje odražavaju štetu koju njihovo

zagađenje nanosi drugima. Time bi zagađivači preuzeli odgovornost za svoje postupke, a sloboda ispuštanja otpada u prirodu bila bi podnošljivija. Međutim, pošto ovakva tržišta ne postoje, primorani smo da prihvatimo državne mjere i ograničenja zagađujućih aktivnosti, koja bi u većini drugih oblasti našeg života bila neprihvatljiva.

Naše slobode su ugrožene

Slobode se rijetko oduzimaju odjednom. Obično se gube postepeno, malo po malo, a ljudi često i ne primjećuju taj gubitak. Čak i kada se sloboda direktno ograniči, kao što je slučaj sa uvođenjem državnih licenci za zanimanja pod izgovorom zaštite potrošača, malo ko to primijeti, a i oni koji primijete ne smatraju da ih se te restrikcije direktno tiču. Međutim, kako je veliki austrijski ekonomista F. A. Hajek istakao: „Koristi koje imam od slobode... u velikoj mjeri su rezultat toga kako drugi koriste svoju slobodu.”⁽²⁾ Na primjer, oni koji najviše trpe kada se ljudima uskrati sloboda da postanu frizeri bez polaganja državnih ispita o hemijskom sastavu kose nisu sami budući frizeri, već ljudi kojima su potrebne frizure.

Također, gubitak slobode ima podmuklu dinamiku. Direktna ograničenja uvijek smanjuju slobodu više nego što to na prvi pogled izgleda, jer svako ograničenje, iako neprimjetno, podriva odgovornost tržišta koja slobodu čini mogućom.

Tomas Džeferson bio je u pravu kada je rekao: „Vječna budnost je cijena slobode.“ Ljudi će vjerovatno više čuvati svoju slobodu kada shvate neraskidivu povezanost između slobode i tržišta.

Zaključna pitanja: Kako ograničenja trgovine i porezi utiču na slobodu razmjene? Kako utiču na kreiranje bogatstva?

1. Ovu tvrdnju sam prilagodio kako bih uzeo u obzir situaciju u kojoj država posjeduje veliko bogatstvo zahvaljujući prirodnim resursima, ali ima autokratski politički režim koji ograničava slobode svojih građana. Međutim, čak i u takvom slučaju, nedostatak slobode sprječava državu da u potpunosti iskoristi benefite svojih resursa i podriva produktivnost koja je neophodna za širenje, pa čak i za očuvanje njenog bogatstva.

↩

2. Vidjeti F.A. Hayek, *Poredak slobode* (Chicago: University of Chicago Press, 1960), p. 32. ↩

„Tržišta i sloboda“ autora Dwight Lee objavljeno je uz dozvolu Fondacije za ekonomsko obrazovanje (The Foundation for Economic Education <https://fee.org/>), prema licenci Creative Commons Attribution 4.0 International.